जृम्भितक्षुद्धसितकथितरुदितादीनि विशेषानभिवहन्त्यः शरीरं धारयन्ति "पीड़यन्नरुजोगाढः सोच्छ्वासः शिथिलः स्मृतः"। "शीतपादकरोच्छ्वासश्छन्नश्वासश्च यो भवेत्। काकोच्छ्वासश्च यो मर्त्यस्तं धीरः परिवर्ज्जयेत्" सुश्रु०। "सन्ततोच्छ्वासिनं क्षीणं नरं क्षपयति ज्वरः" सुश्रु०। उच्छ्वासश्च दीर्घनिश्वासः स च यावत्कालेन श्वासरूपप्राणक्रिया भवति ततोऽल्पकालेन, दीर्घदेशपर्य्यन्तप्राणवायोर्बहिर्गमने भवति। "उष्णोच्छ्वासं समधिकतरोच्छ्वासिना दूरवर्ती" मेघदू० "इत्युच्छ्वासोऽमृतं प्राण आदध" कात्या० ४,८,२९।

उच्छ्वासिन् त्रि० उद्+श्वस-णिनि स्त्रियां ङीप्। १ऊर्द्ध्वश्वासयुक्ते २दीर्घनिश्वासयुक्ते। "समधिकतरोच्छ्वासिना" मेघ०। ४उद्गते च "उच्छ्वासिकालाञ्जनरागमक्ष्णोः" कुमा० "समधिकतरोच्छ्वासिना" मेघ० "५ऊर्द्ध्वश्वासयुक्ते मुमूर्षौ" "यत्रैतदूर्द्ध्वोच्छ्वासी भवति" वृ०उ०उत्क्रमणशब्दे दृश्यम्।

उछ उञ्छे (कणशआदाने) तुदा० इदित् पर०सक०सेट्। उञ्छति औञ्छीत्। उञ्छाम्-बभूव आस चकार। उञ्छिता उञ्छ्यात् उञ्छिष्यति औञ्छिष्यत्। उञ्छः उञ्छनम् उञ्छितः। प्र+मार्जने प्रोञ्छनं (पोछा) प्रोञ्छितः।

उछ बन्धे समापने च विरासे पा० तुदा०पर०सक०सेट्। उच्छति औच्छीत् उच्छाम् बभूव आस-चकार। उच्छिता उच्छ्यात् उच्छिष्यति औच्छिष्यत्। णिच् उच्छयति ते औतिच्छत् औचिच्छत् त। सनि उतिच्छिषति उचिच्छिषति। ईदित् तेन निष्ठाया नेट्। उष्टः।

उज्जय(यि)नी स्त्री विक्रमादित्यराजधान्याम् अवन्तीपुर्य्याम् अवन्तीशब्दे विवृतिः। "सौधोत्सङ्गप्रणयविमुखो मास्म भूरुज्जयिन्याः" मेघदू०। इयञ्च लङ्कावधिमेरुपर्य्यन्तसमरेखास्थपुरीमध्येऽनन्यतमा यथाह श्रीपतिः "लङ्का कुमारी नगरी च काञ्ची पानाटमद्रिश्च सितः षडास्यः। श्रीवत्सगुल्मं च पुरी ततश्च माहिष्मती चोज्जयिनी प्रसिद्धा। स्यादाश्रमोऽस्मान्नगरं सुरम्यं ततः पुरं पट्टशिवाभिधानम्। श्रीगर्गराटं च सरोहिताख्यं स्थानेश्वरं शीतगिरिः सुमेरुः। इतीव याम्योत्तरगां धराया रेखामिमां गोलविदो वदन्ति। अन्यानि रेखास्थितिभाञ्जि लोके ज्ञेयानि तज्ज्ञैः पुटभेदनानि"। सू०सि०तु सामान्येनोक्तम् यथा "राक्षसालयदेवौकःशैलयोर्मध्यसूत्रगाः। रोहीतकमवन्ती च तथा सन्निहितं सरः"। "राक्षसालयो लङ्का देवानां गृहरूपः पर्वतो मेरुरनयोर्मध्ये ऋजुसूत्रं तत्र स्थिता देशा रेखाख्याः। लङ्कादक्षिणसूत्रस्थास्त्वनुपयुक्तास्तत्र मनुष्यागोचरत्वादिति नोक्ताः। ज्ञानार्थमुदाहरति। रोहीतकमिति। यथा रोहीतकं नगरमवन्त्युज्जयिनी सन्निहितं सरः कुरुक्षेत्रम्। चकारस्तथेत्यव्ययपरः। तथान्यानि परस्परं सन्निहिततया ज्ञेयानि" र०मा०। "यथोज्जयिन्या कुचतुर्थभागे प्राच्यां दिशि स्वाद्यमकोटिरेव" सू०सि०।

उज्जयन्त न० उद्+जि-झ। रैवतपर्वते हेम०।

उज्जानक पु० उतङ्कमुनेराश्रमान्तिके समुद्रसविधे मरुभूमिषु वालुकामयदेशभेदे। यत्र हि मधुपुत्रो धुन्धुरुतङ्कप्रार्थितेन कुवलाश्वेन विष्णुतेजसा वृंहितवीर्य्येण निपातितः तत्कथा यथा भा०हरिवं०११अ०। "ममाश्रमसमीपे वै समेषु मरुधन्वसु। समुद्रो वालुकापूर्ण उज्जानक इति श्रुतः। देवानामप्यवध्यश्च महाकायो महाबलः। अन्तर्भूमिगतस्तत्र वालुकान्तर्हितो महान्। राक्षसस्य मधोः पुत्रो धुन्धुर्नाम महासुरः। शेते लोकविनाशाय तप आस्थाय दारुणम्"। इत्युपक्रम्य तद्वधोवर्णितस्तत् कथाधुन्धुमारशब्दे दर्शयिष्यते २उत्तरदेशस्थेऽपि देशभेदे "एतद्द्वारं महाराज! मानसस्य प्रकाशते" इत्युपक्रम्य "एष उज्जानकोनाम पावकिर्यत्र शान्तवान्" भा०व०१३०अ० देशभेद उक्तः।

उज्जासन न० उद्+जस-णिच्-ल्युट्। १मारणे वधे एतद्योगे कर्म्मणः संबन्धत्वविवक्षया षष्ठी प्रतिपदविहिततया च तया षष्ठ्या न समासः "चौरस्योज्जासनम्" सि०कौ०। "प्रतिपदविहिता षष्ठी न समस्यते" वार्त्ति०। "प्रोक्ता प्रतिपदा षष्ठी समासस्य निवृत्तये" भर्त्तृ० तथैवोक्तम्

उज्जिघ्र त्रि० उद्+घ्रा-श। आघ्राणकर्त्तरि।

उज्जिति स्त्री उद्+जि-क्तिन्। उत्कृष्टजये "अग्नीषोमयोरुज्जितिमनुज्जेषम्" यजु० २,२५। "उज्जितिमनु पहतविघ्नेन हविःस्वीकरणरूपमुत्कृष्टजयम्" वेददी०। "सोमस्योज्जितिमित्यग्निर्वनस्पतिः" कात्या० १०,७,१४। "उज्जितिभ्यो वोत्तरो माहेन्द्रः" कात्या०१४,५,३१। अग्नीषोमयोरुज्जितिमनूज्जेषम्। "अग्नीषोमयोरुज्जितिमनूज्जयति" इन्द्राग्न्योरुज्जितिमनूज्जयति" शत०ब्रा० १,८,३,१,२,३,४। २उज्जयलिङ्गयुक्तमन्त्रकरणकाहुतौ च। "अथोज्जितीः" इत्युपक्रम्य "अग्निरेकाक्षरेण प्राणमुज्जयत्तमुज्जेषम्" इत्यादि शत०ब्रा० २,२,१६,१७ उक्तम्।

उज्जिहान त्रि० उद्+हा-शानच्। उद्गच्छति।